

Vybrané environmentálne aspekty globalizačného procesu

Romančíková, E.: *Selected Environmental Issues of the Globalization Process. Životné prostredie*, 2012, 46, 6, p. 307 – 310.

Paper identifies selected environmental issues of the globalization process in relation to foreign direct investment realization in host countries. Paper deal with positive and negative effects that can be strongly influenced by environmental policy of the country through effective mix of instruments.

Key words: environment, effects of globalization process, foreign direct investment, environmental policy

V najširšom slova zmysle je globalizácia chápaná ako celosvetový proces integrácie, ktorý určitým spôsobom zasahuje každú oblasť ľudskej činnosti. Prehlbenie tohto procesu je úzko späté s liberalizáciou medzinárodného obchodu, pohybom kapitálu a investícií, vznikom nadnárodných spoločností. Tento proces je predmetom ekonomického výskumu dlhodobejšie. Tak napríklad už členovia rímskeho klubu (Meadows et. al., 1972), ale aj iní, skúmajúc interakcie medzi hospodárskym rastom, populáciou, disponibilitou prírodných zdrojov a kapacitou zdrojov životného prostredia dospeli k názoru, že hospodársky rast má svoje limity a môže mať negatívne dopady na spoločnosť a kvalitu životného prostredia.

Možno predpokladať, že vedecký front inšpirovalo Valné zhromaždenie OSN k vzniku Svetovej komisie pre životné prostredie a rozvoj (*World Commission on Environment and Development*), ktorá zdôraznila potrebu zmeniť v priemyselne rozvinutých krajinách charakter výroby a spotreby v tom smere, aby sa znížila spotreba prírodných zdrojov a znížilo zaťaženie životného prostredia.

Na nutnosť zmeny doterajších prístupov k životnému prostrediu upozornil *Summit Zeme v Riu*, ktorého prístupy k prechodu na trvalo udržateľný rozvoj boli formulované v *Agende 21*.

Dalšie konferencie na najvyššej úrovni sa niesli v podobnom duchu, upozorňujúc navyše na negatíva prebiehajúceho globalizačného procesu, akými sú absencia etiky a morálky. V tejto súvislosti boli vyslovené názory na potrebu redistribuovať bohatstvo, ktoré plynú vyspelým ekonomikám z globalizačného procesu.

Jedným z dôvodov pomalého riešenia tejto problematiky je, že spoločnosť spravidla vníma len ekonomickú dimenziu globalizačného procesu, a to cez vrcholové makroekonomické ukazovatele, to znamená cez rast HDP a zamestnanosť. Menej sa však skúma ekologická dimenzia tohto procesu, a to aj napriek tomu, že práve táto dimenzia je výrazne ovplyvňovaná integračnými procesmi. Osobitné miesto v tomto procese majú priame zahraničné investície.

Vplyv priamych zahraničných investícií na ekonomiku krajiny

Priame zahraničné investície (PZI) majú na ekonomiku hostiteľskej krajiny celý rad efektov, a to tak pozitívnych, ako aj negatívnych. *Pozitívne* možno hodnotiť ich vplyv na rast HDP, znižovanie miery nezamestnanosti, rast exportnej výkonnosti s pozitívnym dopadom na platobnú bilanciu, zvýšenie daňových príjmov, stimuláciu rozvoja infraštruktúry, inovácií, zapájanie domácich podnikov ako subdodávateľov, rast konkurencie a konkurencieschopnosti podnikov. Esty, Porter (2002) v tejto spojitosti zdôrazňujú skutočnosť, že konkurencieschopnosť krajiny výrazne determinuje konkurencieschopnosť jej podnikateľskej sféry.

Medzi *negatívne dopady* prílevu PZI na ekonomiku hostiteľských krajín možno zaradiť: elimináciu konkurencie formou akvizície podniku v hostiteľskej krajine s cieľom stlmiť, resp. zrušiť jeho výrobu, vytlačanie tých výrobcov z trhu, ktorí nie sú schopní konkurovať, zvýšenie miery nezamestnanosti kvôli uplatňovaniu špičkových techno-

lógii, zhoršenie salda platobnej bilancie v dôsledku uprednostňovania zahraničných subdodávateľov, nerovnú súťaž medzi podnikmi v zahraničnom vlastníctve a domácimi podnikmi v dôsledku selektívnosti investičných stimulov, prípadne možný transfer zastaraných technológií.

Zo spomenutých dôvodov je dôležité, aby krajiny v snahe získať zahraničných investorov koncentrovali pozornosť nielen na ekonomické, ale aj environmentálne efekty tohto procesu. K takýmto efektom podľa Grossmana, Kruegera (1995) možno zaradiť:

- (1) *Efekt z rozsahu produkcie* generuje zvýšenie stupňa znečistenia životného prostredia v dôsledku zvýšenia objemu hospodárskej aktivity v hostiteľskej krajine, za predpokladu nezmenenej štruktúry *outputu* a používaných výrobných technológií (t. j. nezmenených emisných koeficientov), a to nielen samotným zahraničným investorom, ale aj jeho subdodávateľmi.
- (2) *Technologický efekt* znamená zníženie rozsahu poškodenia životného prostredia v dôsledku používania čistejších technológií. Tento efekt vzniká vtedy, keď zahraniční investori prinesú do hostiteľskej krajiny technológie, ktoré sú v porovnaní s technológiami používanými domácimi podnikmi šetrnejšie voči životnému prostrediu napríklad tým, že sú menej náročné na výrobné vstupy, spotrebu energie a pod. V praxi sa preukázalo, že multinacionálne korporácie majú tendenciu dodržiavať v krajinách svojho pôsobenia jednotné technologické a environmentálne štandardy. Ako uvádza štúdia OECD (1997), dôvody k takémuto správaniu sú nasledujúce:
 - je to pre nich efektívnejšie, ako keby mali svoje štandardy prispôbiť na úroveň požadovanú v príslušnej hostiteľskej krajine. Aby obstáli aj v krajine s najprísnejšími požiadavkami, majú úroveň uplatňovaných štandardov nastavenú relatívne vysoko;
 - environmentálne štandardy sú dôležitým prvkom korporátnej identity a sú považované za kľúčový faktor konkurencieschopnosti.Snaha o štandardizáciu však môže naraziť na určité prekážky, ako napríklad na nedostatky v infraštruktúre hostiteľskej krajiny (napr. chýbajúce kanalizačné siete na odvádzanie čiastočne prečistených odpadových vôd). Problematická je aj situácia, keď priamy zahraničný investor síce dodržiava prísnejšie environmentálne štandardy, avšak výrobu medziproduktov, resp. služieb s negatívnym dopadom na ŽP preniesie formou *outsourcingu* na domácich dodávateľov, ktorí už sprísnené štandardy nie vždy dodržiavajú. Na druhej strane môžu byť pozitívne technologické efekty vyvolané zahraničnými investormi znásošené preberaním a zavádzaním moderných technológií a *know-how* ostatnými domácimi subjektmi.
- (3) *Štrukturálny efekt* PZI je vyvolaný zmenou odvetvej štruktúry v hostiteľskej krajine. Závisí hlavne od toho, či má hostiteľská krajina komparatívnu vý-

hodu v odvetviach zaťažujúcich životné prostredie alebo naopak, ako aj od úrovne environmentálnych štandardov uplatňovaných v hostiteľskej krajine.

- (4) *Príjmový efekt sa spája so* zvýšením miery zamestnanosti, príjmov obyvateľov hostiteľskej krajiny, ako aj príjmov ich verejných rozpočtov. Predpokladá sa, že s rastom príjmov sa zvyšuje aj dopyt po kvalitnom životnom prostredí, čo umožňuje vláde pod tlakom verejnej mienky sprísniť environmentálne štandardy a dôslednejšie dbať na ich dodržiavanie. Kvantifikácia efektov plynúcich z prílevu PZI na životné prostredie predpokladá vykonať podrobnú ekonomickú, ako aj environmentálnu analýzu.

Environmentálna politika a jej priestor pre reflexiu efektov plynúcich z priamych zahraničných investícií

Environmentálna politika už dnes tvorí súčasť hospodárskej politiky takmer každého štátu. Jej zámerom je vstúpiť do výrobných a spotrebných rozhodnutí podnikateľskej sféry a spotrebiteľov s cieľom dosiahnuť zmeny v správaní subjektov v prospech ochrany životného prostredia. Vyústením tohto procesu má byť posun v chápaní ekonomického rastu ako rastu charakterizovaného ekonomickými indikátormi a blahobytom, k rastu, ktorý implicitne zahŕňa ekonomický, sociálny a environmentálny aspekt. Znamená to, že do rozhodovacích procesov na každej úrovni riadenia sa musí premietnuť, okrem iných faktorov, aj únosnosť zaťaženia ekosystémov, ale aj ekonomické dôsledky, ktoré vzniknú v prípade poškodenia životného prostredia. V tejto spojitosti je environmentálna politika povinná, cez svoje nástrojové inštrumentárium, reflektovať aj procesy spojené s prílevom PZI.

Je všeobecne známe, že v ostatných rokoch medzi krajinami dochádza k zostreniu konkurenčného boja o PZI. Krajiny majú snahu prilákať čím viac zahraničných investorov. V úsilí obstáť čo najlepšie ponúkajú rôzne investičné stimuly alebo menia environmentálne a iné (napríklad pracovné) štandardy. Investori ešte pred samotným vstupom do krajiny môžu byť motivovaní napríklad existujúcim legislatívnym a regulátorňým rámcom alebo, po vstupe do krajiny, napríklad požiadavkami na dodržiavanie právnych predpisov, následnou zmenou regulácie príslušného odvetvia a pod.

V praxi je zložitá *identifikovať vzťah medzi prílevom PZI a rozsahom environmentálnej regulácie* a zodpovedať otázku, či medzi krajinami dochádza ku konkurenčnému boju o PZI prostredníctvom environmentálnej regulácie. Prísnejšie pravidlá môžu byť ovplyvnené viacerými faktormi, včítane miestnych a komunitných tlakov alebo požiadaviek súkromného sektora. Na druhej strane absencia legislatívy môže súvisieť s inštitucionálnymi deficitmi, obmedzenosťou finančných zdrojov, ale aj nedostatkom politickej vôle krajiny riešiť environmentálne problémy.

V súčasnosti, ako uvádzajú Fortanier, Maher (2001), najznámejšími politikami konkurenčného boja medzi krajinami o PZI sú:

- politika *race to the bottom* (politika pretekov ku dnu);
- politika *regulatory chill* (politika zamrzenia štandardov);
- politika *race to the top* (politika pretekov na vrchol).

V rámci politiky *race to the bottom* krajiny v snahe prilákať zahraničných investorov majú úsilie *zmierniť svoje environmentálne štandardy*, resp. dôsledne neuplatňovať mechanizmy na kontrolu ich dodržiavania. Takáto politika je vyvolaná absenciou jednotných medzinárodných štandardov alebo aj samotnými investormi, ktorí vstup svojich investícií podmieňujú ústupkami z environmentálnej regulácie. Negatívnymi environmentálnymi dôsledkami uplatňovania takejto politiky je poškodzovanie životného prostredia hostiteľskej krajiny, ako aj nárast znečistenia na globálnej úrovni.

Pri uplatňovaní politiky *regulatory chill* krajina *nesprísni svoje environmentálne štandardy*, ktoré tak ostanú „uviaznuté v blate“. Dôvodom sú obavy, že ak by k takémuto kroku pristúpila ako prvá, v porovnaní s inými krajinami by sa oslabil jej konkurencieschopnosť pri získavaní nových, resp. udržaní si existujúcich PZI, prípadne obavy zo zhoršenia konkurencieschopnosti domácich podnikov.

Politika *race to the bottom*, ako aj politika *regulatory chill* vychádzajú z tzv. *hypotézy pollution havens* (hypotézy rajov znečistenia). Podľa tejto hypotézy investori alokujú zahraničné investície do krajín s menej prísnyimi environmentálnymi štandardmi, aby ušetrili na environmentálnych nákladoch (t. j. nákladoch, ktoré musí podnik vynaložiť na to, aby splnil environmentálne štandardy hostiteľskej krajiny). V praxi sa preukázalo, že environmentálne štandardy ovplyvňujú rozhodnutia o alokácii podniku hlavne v *odvetviach náročných na prírodné zdroje* (ako napríklad ťažba nerastných surovín) a *tých, ktoré sú významnými znečisťovateľmi*. Keďže environmentálne náklady podnikov by boli v prípade prísnych štandardov príliš vysoké, stávajú sa rozhodujúcim alokačným kritériom investície. Produkty týchto odvetví sú totiž spravidla homogénne, a preto aj malá zmena výšky nákladov by mala značný dopad na rentabilitu a trhovú pozíciu príslušného podniku zahraničného investora.

Politika *race to the top* je, na rozdiel od predchádzajúcich dvoch alternatív, založená na predpoklade, že *prísnejšie environmentálne štandardy* a dôsledná a transparentná environmentálna politika zlepšujú konkurenčnú pozíciu krajiny pri získavaní PZI. Takáto politika totiž z dlhodobého hľadiska stimuluje podniky k technologickým inováciám a zvyšovaniu efektívnosti, z čoho, v konečnom dôsledku, vyplývajú aj úspory celkových nákladov pre investorov. Sprísnenie štandardov môže byť aj výsledkom snahy krajiny vyrovnáť sa štandardom iných krajín, aby domáce podniky v určitých odvetviach (napríklad tie, kde sa vyrábajú environmentálne citlivé

produkty) boli konkurencieschopné. Často aj samotní investori majú záujem a vyvíjajú tlak na hostiteľskú krajinu, aby sprísnila environmentálne štandardy.

Uplatňovanie politiky *race to the top* je založené na tzv. *hypotéze pollution haloes*, podľa ktorej zahraniční investori uprednostňujú krajiny, v ktorých sa dôsledne dbá na dodržiavanie environmentálnych štandardov. V mnohých prípadoch majú zahraniční investori dokonca záujem aplikovať modernejšie a čistejšie technológie a systémy environmentálneho manažérstva, ako je z hľadiska štandardov nevyhnutné. Investori vychádzajú z predpokladu, že tým získajú konkurenčnú výhodu, a to buď v podobe nižších nákladov v dôsledku pozitívneho prístupu k životnému prostrediu alebo v podobe vyšších výnosov z predaja environmentálne vhodných produktov.

Pri uplatňovaní politiky *race to the top* sa v praxi vo všeobecnosti nepotvrdil negatívny vplyv na konkurenčnú pozíciu krajiny pri získavaní PZI. Uplatňovanie takejto politiky je vhodné najmä v *odvetviach, ktoré vyrábajú environmentálne citlivé produkty*, a to hlavne v krajinách s vysokým životným štandardom. Táto politika je vhodná aj v *energeticky, resp. technologicky náročných odvetviach*, v ktorých môžu podniky zlepšením používaných technológií dosahovať značné úspory nákladov.

Je potrebné zdôrazniť, že environmentálne náklady nie sú jediným rozhodovacím kritériom pri alokácii zahraničnej investície. Často sú, v porovnaní s celkovými nákladmi podniku, len *zanedbateľnou položkou* a teda uplatňovanie rozdielnych environmentálnych štandardov nemá pri rozhodovaní o alokácii investície veľký význam.

Dôležitejšími rozhodovacími kritériami môžu byť napríklad politická a ekonomická stabilita, veľkosť a potenciál lokálneho a regionálneho trhu, kvalita pracovnej sily a mzdová úroveň, prístup k surovinným zdrojom, daňová sústava, stabilita právneho a inštitucionálneho rámca, kvalita dopravnej a technickej infraštruktúry, prítomnosť iných zahraničných investorov, geografická poloha a pod.

Hypotézou *pollution havens* sa neriadia investori, ktorí nepresúvajú svoje aktivity do krajiny s menej prísnu environmentálnou legislatívou. Dôvodom je obava zo zníženia korporátneho imidžu „environmentálneho“ výrobcu. Touto hypotézou sa neriadia ani multinacionálne korporácie, pre ktoré je dodržiavanie jednotných environmentálnych štandardov v rôznych krajinách svojho pôsobenia menej nákladné, ako keby mali svoje technologické vybavenie diferencovať podľa environmentálnych požiadaviek tej-ktorej krajiny. Environmentálne náklady nebudú dôležitým faktorom ani pre podniky, ktoré sú schopné ich absorbovať, t. j. podniky s dobrou konkurenčnou pozíciou (napr. podniky, ktoré z dôvodu jedinečnosti svojich produktov nemajú konkurenciu), resp. podniky, ktorých produkty vykazujú nízku cenovú elasticitu dopytu (t. j. majú

možnosť presunúť tieto náklady vo forme vyšších cien na spotrebiteľa).

Je potrebné zdôrazniť, že multinacionálne korporácie vo všeobecnosti nie sú, tak ako v minulosti, považované za najväčších znečisťovateľov životného prostredia, ktorí investujú v rozvojových krajinách s cieľom zneužiť existenciu nízkych environmentálnych štandardov. V súčasnosti sú skôr považované za lídrov v oblasti nasadzovania pokročilých technológií priateľských k životnému prostrediu a s tým súvisiacich manažérskych praktík. Úroveň ich environmentálneho manažmentu však v individuálnom prípade závisí od veku používaných zariadení, výšky fixných nákladov, úrovne environmentálnych štandardov hostiteľskej krajiny a miery ich presadzovania, dostupnosti technológií spojených s prevenciou znečistenia, ako aj globálnej environmentálnej politiky samotnej spoločnosti.

Možno konštatovať, že PZI samy o sebe nie sú primárnou príčinou mnohých environmentálnych problémov, ktoré sa im zvyknú pripisovať. Tieto problémy sú spravidla výsledkom zlyhania trhu alebo vlády. Príkladom zlyhania trhu sú negatívne externality, ktoré nie sú internalizované. Zlyhaním vlády je napríklad stanovenie nízkej ceny za používanie prírodných zdrojov, ktorá neodráža ich skutočnú hodnotu a vedie zahraničných investorov k ich nadmernému využívaniu; takisto aj zníženie, resp. stagnácia environmentálnych štandardov, prípadne ich nedostatočné presadzovanie.

Z uvedeného vyplýva potreba stimulovať environmentálne správanie podnikov prostredníctvom rôznych nástrojov environmentálnej politiky. Môže ísť o priame nástroje, ako napríklad environmentálne normy a štandardy stanovené na národnej, bilaterálnej alebo medzinárodnej (multilaterálnej) úrovni, ako aj rôzne nepriame (finančno-ekonomické) environmentálne nástroje, medzi ktoré sa radujú napríklad dane, poplatky, sankcie, dotácie a granty, emisné povolenia a pod. Pre uplatňovanie tzv. „mäkkých“ nástrojov sa podnik môže rozhodnúť dobrovoľne, resp. pod tlakom zo strany spotrebiteľov nad rámec legislatívnych noriem na základe vlastného rozhodnutia, napr. environmentálne označovanie výrobkov (*eco-labelling*).

Pre odvetvia náročné na prírodné zdroje a znečisťujúce životné prostredie by sa mali na medzinárodnej úrovni stanoviť určité odvetvové minimálne environmentálne požiadavky. Je to z dôvodu, že produkty podnikov v týchto odvetviach sú vstupmi do výrobného procesu finálnych výrobkov určených pre spotrebiteľov (napr. nerastné suroviny, fosílna palivá, niektoré základné poľnohospodárske komodity a pod.). Tieto produkty pre spotrebiteľov nie sú viditeľné a nemajú ani potrebu odlišiť sa od konkurentov, napríklad prostredníctvom zníženia negatívnych vplyvov na životné prostredie. Prítom práve činnosťou týchto podnikov vznikajú značné negatívne externality s dlhodobým nepriaznivým dopadom. Správne ocenené prírodné zdroje sú východiskom pre riešenie týchto problémov.

V odvetviach s potenciálne silnými spotrebiteľskými tlakmi, kde environmentálne vlastnosti produktu sú pri kúpe dôležitým rozhodovacím kritériom spotrebiteľov (napr. niektoré poľnohospodárske výrobky, cestovný ruch), môže byť práve vyššia environmentálna účinnosť podniku jeho konkurenčnou výhodou. Preto vhodným nástrojom na podporu spotreby environmentálne vyhovujúcich výrobkov, ktoré počas celej svojej doby životnosti nemajú negatívny vplyv na životné prostredie, je napríklad environmentálne označovanie výrobkov. Podporné v smere rozšírenia trhu s environmentálne vhodnými produktmi je uplatňovanie *zeleného verejného obstarávania*.

* * *

Súčasnosť charakterizuje stav, keď boj krajín o príliv zahraničných investícií veľmi silnie. Je to z dôvodu, že priame zahraničné investície umožňujú krajine generovať viaceré efekty, ku ktorým možno zaradiť rast HDP, znižovanie nezamestnanosti, zvyšovanie daňových príjmov a pod. V tejto spojitosti by krajiny mali zvažovať i ekologickú dimenziu tohto procesu, ktorá môže, ale aj nemusí ovplyvniť kvalitu životného prostredia. Účinná environmentálna politika štátu v snahe podporiť trvalo udržateľný rozvoj a zelený rast, by mala klásť dôraz na správne ocenenie prírodných zdrojov a dôslednejšiu internalizáciu negatívnych externalít vrátane uplatňovania širšieho spektra účinného nástrojového inštrumentária, včítane dobrovoľných nástrojov.

Literatúra

- Esty, D., Porter, M.: Ranking National Environmental Regulation and Performance: A Leading Indicator of Future Competitiveness. The Global Competitiveness Report 2001 – 2002. Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 7 – 76.
- Fortanier, F., Maher, M.: Foreign Direct Investment and Sustainable Development. In: OECD Global Forum on International Investment. Mexico City, 26 – 27 November 2001. (<http://www.oecd.org/dataoecd/54/19/2408079.pdf>)
- Grossman, G. M., Krueger, A. B.: Economic Growth and the Environment. The Quarterly of Economics, 110, 1995, 2, p. 353 – 377.
- OECD: Foreign Direct Investment and the Environment. An Overview of the Literature, 1997. (<http://www1.oecd.org/daf/mai/pdf/ng/ng9733r1e.pdf>)
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., Behrens, W. W.: The Limits to Growth. London: A Potomac Associates Book, Earth Island Ltd., 1972, 205 p.

Doc. Ing. Eva Romancíková, CSc.,
e.romancikova@gmail.com

Katedra ekonómie a financií Vysokej školy ekonómie a manažmentu verejnej správy, Furdekova 16, 851 04 Bratislava